

I. SPECIÁLNÍ PORADENSTVÍ

Úvod

Učitel, speciální pedagog i výchovný poradce se v pedagogickém působení ve škole setkávají s řadou situací, které nelze řešit běžnými metodami, ale kde je zapotřebí využít odbornějších dovedností, které poskytuje znalost principů poradenství. Někdy je pak nutné vyžádat si odbornou pomoc v některém poradenském zařízení, protože konkrétní problém přesahuje možnosti řešení školou. Každý pedagogický pracovník by proto měl být seznámen se systémem poradenství a specifickými poradenskými postupy.

Tento text je určen speciálním pedagogům a výchovným poradcům, případně učitelům. Měl by přinést především základní informaci o poradenství, které je zaměřeno na děti a mládež. Budeme proto vycházet z obecné struktury poradenství a následně se budeme věnovat specifickým otázkám pedagogicko-psychologického a speciálně pedagogického poradenství. Nejde totiž jen o to naučit se principům poradenství pro vlastní pedagogickou činnost, ale je rovněž zapotřebí vědět, jak pracuje celý poradenský systém, abychom mohli poradenských služeb poučeně používat.

Význam poradenství pro společnost není na první pohled zřejmý, protože poradci se zabývají problémy jedinců a ne problémy společnosti jako celku. Svou prací ve prospěch osobního růstu jednotlivců však poradci ovlivňují sice nepřímo, ale velmi podstatně stav duševního zdraví a sociálních hodnot společnosti (Drapela, 1995). Poradenství by mělo proto být výrazně podporováno veřejnými institucemi zvláště ve školství a v jiných sociálně-výchovných zařízeních.

1. Vymezení poradenství

- 1.1. Definice poradenství
- 1.2. Funkce poradenství
- 1.3. Cíle poradenství
- 1.4. Teoretická východiska poradenství
- 1.5. Hlavní poradenské směry
- 1.6. Vztah poradenství a psychoterapie

1.1 Definice poradenství

Poradenství je aplikovaná teoretická i praktická disciplína, která vznikla z potřeby pomáhat lidem v nesnázích a která se zabývá závažnými lidskými problémy. Jedná se o zaměřený řízený proces, ve kterém poradce provází normální jedince (tj. nikoliv duševně nemocné - podrobněji viz dále) při řešení aktuálního problému, hledání a dosahování osobních cílů či pro efektivnější využívání vlastních možností. Z toho vyplývá definice poradenství jako **odborné pomoci lidem v osobních i meziosobních (sociálních) problémech** (Drapela 1995). Poradenská pomoc by měla jedinci pomoci lépe pochopit vlastní životní situaci a vlastní životní úkoly, které před ním stojí (Matějček 1992). Poradenství je specifická oblast aplikované psychologie a speciální pedagogiky, to znamená, že vychází především z poznatků psychologie a speciální pedagogiky.

Odbornost poradce je třeba zvláště zdůraznit, protože právě ta tvoří podstatný rozdíl mezi poradenskou a neporadenskou pomocí. Běžnou mezilidskou pomoc (vyslechnout, podpořit, poradit) nelze považovat za poradenský zásah, i když je pro člověka v nesnázích jistě významná. Rozdíl (pomineme-li diagnostiku) je především v tom, že pomáhající jedinec zpravidla není školený odborník a především je citově zainteresován na případu, není tedy nestranný. Odborná kvalifikace poradce vyžaduje zvláště znalost psychologie, zejména teorií osobnosti a znalost poradenských metod, v případě postiženého jedince pak i znalost speciální pedagogiky (podrobněji viz dále). Teorie osobnosti umožňují poradci vytvořit si představu o dynamických silách, které v osobnosti jeho klienta působí, znalost poradenských metod pomáhají poradci rozhodnout, kterých terapeutických intervencí má v daném případě použít (Drapela, 1995).

U nás je poradcem nejčastěji psycholog, speciální pedagog, popřípadě učitel s příslušnou kvalifikací výchovného poradce. I psycholog však musí projít dodatečným školením pro výkon poradenské praxe (výjimkou jsou absolventi psychologie, kteří se už během studia specializovali na poradenskou psychologii). Speciální pedagog je kvalifikován svou profesí pro poradenství u osob s postižením či jinak vyžadujících zvláštní péči. Zde je třeba připomenout, že při řešení poradenských případů často tyto odborníci (tj. výchovný poradce, psycholog a speciální pedagog) spolupracují, protože každý z nich může posoudit případ ze svého úhlu pohledu, případně poskytnout kvalifikovanou pomoc ve svém oboru.

Významné je též institucionální zařazení v systému poradenství, zvláště tam, kde je nutno dělat opatření ve prospěch klienta i mimo poradnu či speciálně pedagogické centrum (o systému poradenských zařízení viz později), protože

právě zařazení poradenského zařízení do celkového systému usnadňuje, či možná přímo umožňuje spolupráci s dalšími odbornými institucemi (lékaři, specializované ústavy apod.). Příslušnost do systému poradenské péče rovněž zaručuje, že se jedná o skutečně kvalifikované odborníky. V současné době existuje řada jedinců, kteří nabízejí poradenské služby, pokud se však jedná o někoho, kdo působí mimo systém poradenství, je vždy nutné být velmi obezřetný. V případě soukromých poradců, zvláště pokud nabízejí netradiční postupy, nelze často kvalitu jejich odbornosti nijak prověřit (příloha I).

Jako klienta označujeme každého, kdo žádá o poradenskou pomoc, i když je to dítě (prostřednictvím rodičů). Nejčastěji však o poradenskou pomoc žádají školy, které se s problémy konkrétního dítěte setkávají v každodenní praxi. Pedagogičtí pracovníci školy mohou tedy být klienty, ale častěji spolupracovníky v poradenském procesu. Pokud v textu budeme používat termín „poradce“ bez dalšího upřesnění, znamená to, že problematika se týká nerozlišeně poradenského psychologa, speciálního pedagoga i výchovného poradce.

1.2. Funkce poradenství

Z definice vyplývají i funkce poradenství. Bylo řečeno, že se jedná o pomoc lidem v osobních i sociálních problémech. Rozpoznáváme funkci:

- preventivní,
- nápravnou.

Funkce prevence slouží k vytváření podmínek pro osobní růst klienta. Tak by poradenský zásah měl pomoci předcházet případným problémům klienta. Preventivní poradenské působení známe např. v podobě preventivních protidrogových programů nebo jako výcvik sociálních dovedností apod.

V nápravné funkci poradenství (která je častější) jde o řešení konkrétních problémů klienta, které už nastaly nebo o odstraňování zábran osobního rozvoje, které se projeví právě vznikem problémů. Této funkci, diagnostice i intervencím se budeme převážně věnovat v dalším textu. Velmi často však nelze v praxi obě funkce odlišit, protože řešením klientových problémů a odstraňováním zábran jeho osobního rozvoje se v určitém smyslu zabýváme zároveň prevencí. Ovlivňováním aktuálních problémů a zábran ovlivňujeme i budoucí vývoj klienta a předcházíme opakování obtíží.

1.3. Cíle poradenství

Poradenské působení je intencionální, to znamená záměrná činnost kladoucí si přesně vymezený cíl. Uvidíme dále, že vymezení cíle je významnou etapou poradenského procesu. Cíle však mohou být obecné i konkrétní. Konkrétní cíle jsou závislé na problému, situaci i osobnosti klienta, přesto je uvědomění si obecných cílů poradenství důležité. V podtextu konkrétních cílů by vždy mělo být obsaženo obecné směřování poradenského procesu. Jinými slovy lze říci, že při stanovení konkrétního cíle, vedoucího k řešení problému klienta se řídíme také obecnými cíli poradenství.

Obecné cíle poradenství (podle Drapely, 1995):

- Rozpoznání případného osobního problému - v čem spočívá a jak ho realisticky řešit.
- Pomoc klientovi při přijetí svobodného rozhodnutí i jeho důsledků.
- Ujasnění krátkodobých a dlouhodobých osobních cílů a jejich případná modifikace.
- Umožnění lepšího sebepoznání, vlastních slabin i předností klienta.
- Dosažení kladného sebehodnocení, sebedůvěry, rozvíjení schopností důvěřovat i ostatním lidem.

Vidíme, že poradce vždy vychází z konkrétního problému klienta a pomáhá mu při jeho identifikaci a následném řešení. Zároveň však je poradenská intervence příležitostí ke stanovení realistických cílů klientem a především, na základě lepšího sebepoznání, dosažení toho, aby klient přijal sám sebe, důvěřoval si a byl rovněž schopen navazovat plnohodnotné sociální vztahy.

Náš významný poradenský psycholog Z. Matějček vymezuje cíle poradenství ve vztahu k dítěti na třech úrovních (Matějček, 1992):

- 1) V nejobecnější rovině jde o to, aby poradenský proces pomohl dosáhnout klientovi zdraví. V případě, že klientem je dítě, jde o to, aby dítě bylo přijato svým sociálním prostředím - tj. svou rodinou, což je předpokladem jeho harmonického optimálního vývoje.
- 2) Na rovině dílčích cílů jde o to, aby byla žádoucím způsobem změněna situace dítěte. V tomto případě je cílem dosáhnout toho, aby nepokračovaly nežádoucí vlivy, ohrožující vývoj dítěte a které způsobily vznik problémů a naopak, aby rodinné prostředí dítěte bylo schopno poskytovat záruku pozitivního vývoje. Tato rovina rovněž zahrnuje různá opatření ve prospěch dítěte (např. institucionální).
- 3) Rovina individuálních cílů zahrnuje konkrétní opatření, vyplývající z potřeby konkrétního případu. Závisí tedy na řešeném problému, osobnosti a možnostech klienta, v případě dítěte i jeho rodiny (a školy).

V obou případech vymezení cílů poradenství lze vysledovat podobnost, Matějček ovšem více zdůrazňuje konkrétní směřování poradenství pro děti, kdy velmi často ne dítě samo, ale jeho prostředí je abnormální až patologické. Přestože má Matějček na mysli především rodinu, ne všechny problémy dítěte jsou způsobeny výhradně rodinou, mohou mít svůj zdroj např. ve škole nebo v postižení dítěte. Zacílení na změnu by tedy mělo zahrnovat všechna sociální prostředí, kterými dítě prochází a která je ovlivňují.

1.4. Teoretická východiska poradenství

Jako každý obor, je i poradenství, včetně speciálního zakotveno v teoretických disciplínách, ve kterých odborníci získávají oporu pro svoji praktickou činnost. Jakýkoliv typ poradenství má svůj základ především v psychologii, protože při poradenském procesu jde o mezilidskou interakci a poradce využívá psychologických znalostí pro pomoc klientům. Specificky jde

především o poznatky klinické psychologie (zvláště psychopatologie), sociální psychologie (komunikace a další) a vývojové psychologie. Druhým nutným teoretickým východiskem v oblasti psychologie je znalost teorií osobnosti.

U všech typů poradenství je kromě psychologických disciplin nutný i rozhled v dalších vědních oborech, které jsou společným základem pro všechny humanitní a sociální obory. Uvedme si alespoň ty nejdůležitější:

- filosofie, zvláště etika – poradce má nesmírnou odpovědnost ve vztahu ke svým klientům, musí si být vědom etických principů a nesmí svou moc nad klientem nikdy zneužít,
- kulturní antropologie - poradce si musí být vědom možných kulturních rozdílů u svých klientů a musí je umět respektovat,
- sociologie - poradce by měl brát v úvahu v práci s klientem i širší společenské souvislosti.

Speciálně pedagogické poradenství se přednostně věnuje dětem i dospělým, kteří vyžadují zvláštní péči. Teoretickým základem je proto především speciální pedagogika ve všech svých jednotlivých oborech. Poradce v této oblasti se však opírá i o poznatky medicíny především v oblasti diagnostiky a léčby různých typů postižení. Ve svém působení také s lékaři velmi úzce spolupracuje. V oblasti etopedie jsou nepochybně nutné také poznatky sociální patologie.

Pedagogicko psychologické poradenství je především určeno pro pomoc škole a jejích pedagogickým pracovníkům v případech problémů žáků. Z toho vyplývá, že dalšími teoretickými základy v této oblasti jsou především pedagogická psychologie, ale rovněž pedagogické obory - pedagogika, didaktika a pod. Poradce v pedagogicko psychologickém poradenství by se měl rovněž dostatečně orientovat v situaci současné školy.

Podle souvislostí konkrétního případu nebo zaměření instituce, ve které pracuje, může poradce potřebovat další teoretické znalosti z oblasti práva, sociální práce, sociální pedagogiky apod. Poradce musí být samozřejmě vybaven i odbornými znalostmi podle oblasti, ve které působí. Protože se v tomto textu zabýváme pedagogicko psychologickým a speciálním poradenstvím, budeme se věnovat především teoretickému zakotvení v těchto dvou oblastech.

1.5. Hlavní poradenské směry

Obecně lze shrnout, že poradenství je obor, který integruje teoretické poznatky z mnoha vědních disciplin, zabývajících se studiem člověka. Na základě toho vytváří své vlastní koncepce. Většina poradenských teorií má svůj původ v psychoterapeutických směrech, se kterými jsou v současné době více či méně vázány. Je to dáno historickým vývojem, protože pozornost psychickým obtížím zprvu věnovali především lékaři a svoji pomoc vnímali jako léčbu.

Teprve postupem doby se ukázalo, že existuje řada jedinců, kteří potřebují kvalifikovanou pomoc v složité životní situaci, aniž by je proto bylo možno považovat za duševně nemocné. Postupně se tedy z psychiatrické a psychologické pomoci duševně nemocným začal vydělovat specifický přístup, který už lze považovat za poradenský. Uvedme si dva příklady za všechny - poradenství při volbě povolání, které bylo jednou z prvních samostatných poradenských činností. Druhým příkladem je zakládání poraden pro rodiče

a školu Alfredem Adlerem v Rakousku ve dvacátých letech minulého století. Adler působil jako psychoterapeut, ale zároveň se jako první odborník zabýval poradenskou pomocí problémovým dětem a postiženým jedincům.

Poradenských směrů je celá řada a není na tomto místě možné podrobně všechny popsat. Pro bližší informace je možno se obrátit na příslušnou literaturu (např. Drapela, Hrabal 1995; Drapela 1997, případně přímo k dílům autorů, viz připojený seznam literatury). V dalším textu si v přehledu přiblížíme některé z nejvýznamnějších poradenských směrů, které ovlivňují podobu současného poradenství ve světě i u nás.

Psychodynamický směr

Základní přístup: Deterministický; člověk je ovlivňován nevědomím, významné jsou biologické potřeby (sexuální, sebezáchovný pud).

Teoretické zakotvení: Vazba na hlubinnou psychologii a psychoanalýzu.

Hlavní východiska: Nejvýznamnější je raný vývoj a úspěšné zvládnutí jednotlivých stádií. Problémy mají svůj základ v raném dětství, u Adlera rovněž význam sociálního prostředí.

Typické techniky: Důraz na emoce, volné asociace, interpretace snů u klasické psychoanalýzy a jungovské terapie, u Adlera a jeho následovníků jde spíše o reedukaci, zapojena je i poznávací stránka jedince.

Zaměření poradenského procesu: Odkrytí rozporů v osobnosti, znovuprožívání minulých emocí, uvědomění si souvislostí se současnými problémy.

Cíle: Učinit nevědomé vědomým, rekonstrukce osobnosti a vytváření nových syntéz na základě poznání starých konfliktů.

Hlavní představitelé: V počátcích tohoto směru stojí zakladatel psychoanalýzy Sigmund Freud. Dalším významným psychologem a psychoterapeutem tohoto okruhu je Carl Gustav Jung. Psychoanalýza je dodnes psychotherapeutickou školou, dynamické pojetí lidské psychiky, které přinesla však podstatně ovlivnilo přístup k člověku a jeho problémům. Jako poradenský směr vykrystalizovalo v okruhu dynamické psychologie především pojetí, vycházející z individuální psychologie Alfreda Adlera (1993). Už byly zmíněny jeho poradny pro rodinu a školu. V současné době je na základě adlerovského pojetí rozvíjena poradenská činnost zvláště v USA, ale četné následovníky má i u nás. Významným představitel je Rudolf Dreikurs (1990). Z dynamického pojetí vycházejí také u nás známí psychologové Erik Erikson (1999) a Erich Fromm (1996, 1997).

Behavioristický směr

Základní přístup: V počátcích mechanistický a deterministický přístup, v současnosti už je akceptována svoboda jedince při volbě cílů.

Teoretické zakotvení: Behavioristická psychologie (psychologie chování).

Hlavní východiska: Člověk je ve svém vývoji determinován sociálním prostředím, chování je pochopitelné a vysvětlitelné pouze v sociálním kontextu. Problémy jsou způsobeny špatným učením nebo naučením se nevhodného chování.

Typické techniky: Vycházejí především z behavioristické teorie učení. Tréninkové techniky – relaxace, asertivita, přeučování špatných vzorců chování

a nácvik vhodných vzorců pomocí pozitivního posilování. Uzavírání smluv s klientem, při splnění odměna.

Zaměření poradenského procesu: Identifikace klientova chování a k čemu chování vede, případně by mělo vést. Zvládnutí různých technik pomůže klientovi uvést reálné a žádoucí chování do souladu.

Cíle: Odstranit nevyhovující chování a nahradit ho lépe adaptovanými vzorci chování.

Hlavní představitel: Zakladatelem behaviorismu je James Watson, jeho pojetí je výrazně mechanistické. Později jsou mezi významnými představiteli neobehaviorismu např. Skinner a Thorndike. Jako poradenský konstituoval tento směr Carl Thoresen. Zdůrazňuje nutnost založit poradenství jako vědu, s rigorózní aplikací vědeckých metod (vychází např. i z behavioristických experimentů). Behavioristické techniky jsou často v poradenství používány tam, kde je zapotřebí dosáhnout změny specifického chování, zvláště se osvědčuje u dětí.

Poradenství zaměřené na klienta

Základní přístup: Optimistický – člověk má vrozený potenciál rozvíjet se pozitivně.

Teoretické zakotvení: Humanistická psychologie.

Hlavní východiska: Sebepojetí jedince determinuje způsob, jakým vnímá svět, duševní zdraví je podmíněno souladem mezi reálným Já a ideálním Já. Sociální prostředí má malý vliv, protože potřebu rozvoje a seberealizace má člověk vrozenou, důraz je kladen více na přítomnost než na minulost jedince.

Typické techniky: Velmi málo specifických technik, nedirektivní vedení rozhovoru, hlavní je empatie, chápající pozornost a vřelé přijetí klienta.

Zaměření poradenského procesu: Dosažení souladu mezi reálným a ideálním Já, dát klientovi možnost cítit se přijatý.

Cíle: Uvolnit vrozený potenciál rozvoje člověka, vyřešením konfliktu mezi ideálním a reálným Já usnadnit klientův růst.

Hlavní představitel: Zakladatelem humanisticky orientované psychologie je Carl R. Rogers. Nedirektivní a na klienta orientovaná terapie je významným psychoterapeutickým směrem, důraz na empatii a přijetí klienta ovlivnilo poradenskou praxi i u poradců, kteří nejsou takto orientováni – zvláště vedení rozhovoru. Tento směr psychoterapie je rovněž nazýván „terapie rozhovorem“, proto je relativně nejbližší poradenskému působení. Humanistická psychologie a poradenství se rovněž velmi angažuje v pedagogice, kde prosazuje pojetí školy, které především dává možnost dítěti svobodně se rozvíjet (hlavně alternativní školství).

Humanisticko-existenciální směr (logoterapie)

Základní přístup: Pro člověka je nejdůležitější najít smysl ve zdánlivě absurdním a nesmyslném světě, důraz je kladen na nekonečné možnosti života člověka.

Teoretické zakotvení: Existencialistická filosofie, fenomenologie, humanistická psychologie.

Hlavní východiska: Každý člověk je jedinečný a konstruuje si svět odlišně, je tedy nutno brát v úvahu jak objektivní fakta tak i subjektivní prožívání světa. Problémy vznikají tehdy, když člověk nedokáže najít odpověď na základní lidské otázky – hodnoty, vina, úzkost. Ztráta smyslu života je označována jako existenciální neuróza.

Typické techniky: Hlavní roli hraje osobnost poradce, jinak jsou používány různé techniky, dynamické, humanistické i behavioristické. Primární je vztah mezi poradcem a klientem, který by měl klientovi poskytnout možnost vědomě prožívat subjektivní zkušenost lidského bytí.

Zaměření poradenského procesu: Poradenský proces je zaměřen na otázky smyslu (života, aktivity klienta apod.), hledá se řešení základního existenciálního paradoxu: „žijeme, abychom zemřeli“.

Cíle: Najít smysl života a světa, uvědomit si možnosti volby, dosáhnout zralé intencionality (tj. schopnosti vědomě řídit svůj život).

Hlavní představitelé: Zakladatelem a hlavním představitelem tohoto směru terapie a poradenství je Viktor Frankl (1994). Význam logoterapie je především v tom, že upozorňuje na jednu ze základních lidských potřeb, a to je potřeba nacházet smysl a význam světa kolem nás a našeho pobytu na něm. Frankl rozlišuje tři dimenze lidské osobnosti: 1) fyziologickou, 2) psychologickou a 3) noologickou nebo noetickou. Tato třetí dimenze obsahuje smysl životní existence každého jednotlivce a svou podstatou je duchovní, tj. nezávislá na lidské fyziologii a na jiných hmotných atributech člověka. Frankl však neztotožňuje duchovnost s náboženským přesvědčením a ponechává jednotlivci rozhodnutí, chce-li této duchovní dimenzi dát náboženský ráz, případně nějakou vyhraněnou náboženskou náplň. Franklovi následovníci většinou zdůrazňují náboženské řešení smyslu života, čemuž se však sám Frankl vyhýbal.

Terapie realitou

Základní přístup: Člověk je schopen rozvíjet svou vlastní identitu a rozhodovat sám za sebe. Rozhodování však probíhá v kontextu reality světa a člověk musí být schopen realisticky zvládat i důsledky svých rozhodnutí.

Teoretické zakotvení: syntéza mezi psychodynamickým, humanisticko-existenciálním a behavioristickým přístupem.

Hlavní východiska: Co se stalo v minulosti není důležité, klient může konat **nyní**, aby změnil svou situaci. Významné jsou morální hodnoty a zodpovědnost, kterou musí klient za své činy přijmout. Stálý důraz na interakci mezi jedincem a jeho okolím.

Typické techniky: Společná angažovanost poradce i klienta, učení se přijímání zodpovědnosti klientem. Jsou používány i techniky z dalších poradenských směrů. Behavioristické metody jsou podřízeny humanistickému zaměření a slouží hlavně jako techniky snazšího dosažení změn v chování klientů.

Zaměření poradenského procesu: Odhalovat selhání v přijetí zodpovědnosti za sebe sama klientem a jejich důvody, nacházet rozpory mezi osobností klienta a realitou (např. v kladených osobních cílech), pomoc při hledání řešení.

Cíle: Dosáhnout uspokojení potřeb jedince (zejména dvou základních - potřeby milovat a být milován a potřeby cítit, že jsme užiteční sobě samým a jiným)

tak, aby nebyly uspokojovány v rozporu se sociálním okolím. Naučit se přijímat odpovědná rozhodnutí včetně jejich důsledků.

Hlavní představitelé: Zakladatelem terapie realitou je William Glaser (2001). Jak bylo uvedeno, snažil se využít předností jak psychodynamického, tak behavioristického směru poradenství, základní postoj je však humanistický: každý jedinec má vrozenou schopnost psychicky se rozvíjet, svobodně se rozhodovat a převzít zodpovědnost za vlastní chování. Přestože se tento směr nazývá „terapií“, jde ve skutečnosti o primárně poradenský směr, Glaser ani neuznává existenci duševních chorob (především neuróz - jsou pro něj pouze důsledkem nedostatku zodpovědnosti). Terapie realitou (v poradenském prostředí u nás je též používán termín „skutečnostní“ terapie) je velmi účinná u poruch chování a s úspěchem je používána etopedy ve výchovných střediscích.

Rodinné poradenství

Základní přístup: Individuální chování může být pochopeno pouze ve struktuře sociálního systému, primárně rodiny.

Teoretické zakotvení: Sociální psychologie, teorie komunikace.

Hlavní východiska: Každý člověk má svůj vlastní koncept reality, který je vytvářen a udržován komunikačními styly a vzorci v jeho sociálním prostředí (hlavně v rodině). Problémy vznikají, jestliže rodinné pojetí světa se liší od obecně akceptovaného pojetí a tím dochází ke konfliktům s okolním světem (celé rodiny nebo některých členů). Může rovněž docházet k porušení rovnováhy uvnitř rodiny, která hledá její obnovu tím, že tlačí jednoho či více členů do patologie (odtud termín „dítě-symptom“).

Typické techniky: Velký důraz na pozorování rodiny v interakci (dešifrování komunikačních vzorců). Používání změny k rozrušení ustálené problémové rovnováhy - v rodinném poradenství vznikla např. obecně poradensky používaná technika „výměny rolí“ (např. adolescent a jeho otec).

Zaměření poradenského procesu: Potíže, které jedince (rodinu) přivedly k poradci trvají, pokud trvají vzorce chování, které je způsobily, je proto třeba zaměřit se na jejich změnu.

Cíle: Změna dosavadních komunikačních vzorců a pojetí reality a obnovení rovnováhy uvnitř rodinného systému na zdravých základech.

Hlavní představitelé: Rodinné poradenství má dva významné představitele, z nichž každý je svým způsobem považován za zakladatele tohoto směru. Spojuje je (mimo zaměření na rodinu) to, že považují rodinu za homeostatický systém, kde každá nerovnováha vede ke snaze o její obnovení, to však může vyvolat vznik problémů. Jedním z těchto představitelů je Paul Watzlawick (1999), který vnáší důraz na komunikaci a rodinné komunikační vzorce. Je možno říci, že k rodinné terapii se dostal právě přes svůj zájem o důsledky komunikace a interakce mezi lidmi. Druhá představitelka, Virginie Satirová (1994) naopak zaměřuje svůj zájem především na rodinu a principy jejího fungování, které se ve způsobu komunikace projevuje a může jí být ovlivňováno. Důraz je položen na zdravou funkci rodiny.

Výhradní příklon ke konkrétnímu psychoterapeutickému a následně poradenskému směru se v praxi vyskytuje poměrně zřídka. U většiny poradenských pracovníků převládá **eklektický přístup** (též synergický, případně generalizující přístup), který je dán nutností respektovat specifické potřeby každého klienta (typ osobnosti, konkrétní problém). Eklektický přístup znamená integraci či sjednocení různých pojetí klienta, jeho osobnosti, dynamiky problémů a tomu odpovídajících postupů. Ukazuje se totiž, že řešit vše jedním postupem je obtížné a velmi pravděpodobně i nesprávné. Poradce s eklektickým přístupem vybírá z různých zdrojů to, co je nejvhodnější pro daný případ a daného klienta. Samozřejmě to předpokládá znalost jednotlivých směrů.

Ke konstrukci vlastního eklektického přístupu lze přistupovat dvojitým způsobem. Poradce může být přesvědčen, že nejvhodnější je zkonstruovat si takový eklektický přístup, který nejlépe vyhovuje jeho osobnosti, protože tím dosáhne skutečné autenticity ve svém působení. Druhý typ eklektického poradce vychází z toho, že v každém poradenském procesu působí určité společné faktory, eklekticismus je pak spíše ve přebírání repertoáru technik z různých směrů, které poradci umožní reagovat podle variability klienta i případu.

Je na místě upřesnit, že termín „eklektický“ zde nepoužíváme v obvyklém pejorativním významu. Naopak lze říci, že eklekticismus v tomto případě znamená otevřenost k podnětům, které přináší různé poradenské směry a citlivost ke specifické klienta a jeho problému. Poradce tím činí krok k vytváření vlastní obecné teorie poradenství, která jím nemusí být formulována explicitně, ale která znamená porozumění obecným rysům poradenského působení a vytváření vlastního pojetí poradenské pomoci. Popis obecných znaků poradenského procesu, který následuje v další kapitole vychází právě z tohoto přístupu.

1.6. Vztah poradenství a psychoterapie

Bylo řečeno, že různé poradenské školy mají svůj teoretický základ v různých psychologických teoriích. Nejčastěji se jedná o vazbu na jednotlivé psychoterapeutické směry, ze kterých se příslušné poradenské směry vyvinuly. To platí i pro speciálně pedagogické poradenství, protože teoretický základ určuje obecně, v kterémkoliv typu poradenství, přístup ke klientovi a postupy, které poradce volí. Je proto zapotřebí vymežit vzájemný vztah mezi poradenstvím a psychoterapií, všimnout si společných znaků i hlavních rozdílů.

Ovlivnění příslušným psychoterapeutickým směrem se projevuje jako:

- teoretická orientace a pojetí osobnosti,
- přejímání technik,
- přejímání některých základních pravidel.

Tento vliv se nemusí vztahovat pouze na přívržence dané terapeutické školy, ale může působit i na ostatní poradce (např. zásady vedení rozhovoru ovlivněné Carlem Rogersem).

Vztah mezi poradenstvím a psychoterapií lze vyjádřit rovněž porovnáním rozdílů mezi oběma přístupy, protože to usnadní rozlišení:

- Klinický psycholog (psychoterapeut) se soustřeďuje na snížení klientovy patologie a tím posiluje jeho psychické zdraví.
- Poradce - poradenský psycholog, speciální pedagog či výchovný poradce se snaží rozvíjet pozitivní prvky klientovy osobnosti a tím snižovat jeho problémy, případně jim i předcházet (Drapela, 1995).

Souhrnný přehled rozdílů mezi psychoterapií a poradenstvím:

rozdíly	psychoterapie	poradenství
v cílech:	odstranění patologie změna osobnosti dosažení duševního zdraví	řešení konkrétního problému odstranění bariér rozvoje
v klientele:	patologie, duševní choroby, hlavně neurózy	problémy jinak duševně zdravého člověka

Častěji však jde o prolínání psychoterapie s poradenstvím, protože některé typy poradenských intervencí se pohybují na hranici mezi psychoterapií a poradenstvím (např. rodinná terapie - skupiny pro rodiče a děti). Ostatně v některých zemích je psychoterapeut považován za poradce. I u nás má často poradce i psychoterapeutické kompetence, které ovšem získává dalším postgraduálním studiem. Psychoterapeutické školení vyžaduje předchozí kvalifikaci v psychologii nebo speciální pedagogice, proto se netýká učitelů či výchovných poradců. To však neznamená, že by si nemohli i tito odborníci osvojit určité postupy a zásady, které vycházejí z konkrétní psychoterapeutické školy a na ni navazujícího poradenského směru. (Učitelé však mohou získat kvalifikaci např. pro vedení sociálně psychologického výcviku. Výše zmíněné preventivní programy na školách vedou většinou právě odborně školení učitelé.)

□ Otázky a cvičení

- 1) Jak pomáhá poradenství ve vaší vlastní pedagogické práci: vybavte si případ, kdy by bylo užitečné, kdybyste byli seznámeni se základními principy poradenství.
- 2) Které funkce má poradenství?
- 3) Najděte společné rysy vymezení cílů poradenství podle Drapely a podle Matějčka. V čem se liší?
- 4) Který z poradenských přístupů by vám vyhovoval? Zdůvodněte si pro sebe svou volbu.
- 5) Pokud byste dali přednost eklektickému přístupu, ze kterých přístupů byste vybírali?